

Research in Curriculum Planning

Vol 20. No 50(continus 78)
Fall 2023, Pages 1-18

پژوهش در برنامه‌ریزی درسی

سال بیستم، دوره دوم، شماره ۵۰ (پیاپی ۷۸)
پاییز ۱۴۰۲، صفحات ۱-۱۸

Analysis and explanation of higher education curriculum patterns in Iran

Mohammad Javadipour, Somaye Rahimi, Maryam Bani Amarian, Hasti Farrokhpour

¹Associate Professor, Department of Methods and Curriculum Planning, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

²PhD of Higher Education, Department of Educational Sciences, Faculty of Educational Sciences and Psychology, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

³PhD of Curriculum Planning, Department of Educational Planning and Methods, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

⁴Master's student in Educational Research, Department of Educational Planning and Methods, Faculty of Psychology and Educational Sciences, University of Tehran, Tehran, Iran.

Abstract

Curriculum design is one of the important challenges of university professors, because arranging curriculum elements in a way that leads to learning is a difficult task. For this reason, the existence of curriculum templates can help university professors and curriculum planners in designing and compiling curricula in a way and in making decisions. The model in the development of university curricula is interpreted as a detailed plan to achieve the goal. For this purpose, the present research has been conducted with the aim of examining the curriculum patterns of higher education in Iran. The above research has been done with a systematic literature review and qualitative content analysis technique (theme analysis) among sources and documents collected from scientific databases. The results of the research show that the focus of the researchers in providing models was mostly on Tyler's four elements and less on the nine and ten elements of the curriculum, and the macro dimensions of the curriculum in higher education have been neglected. Designing the proposed models (providing the framework) is one of the important activities of curriculum planners and decision makers, and university educations are also forced to design and implement the proposed models (determined frameworks) of the curriculum. But the focus of attention that researchers should pay more attention to is the extent of attention to the larger dimensions of the curriculum and not the elements and content of the curriculum.

Key words: Curriculum, higher education, model, Iran.

واکاو و تبیین الگوهای برنامه درسی آموزش عالی در ایران

محمد جوادی پور*، سمیه رحیمی، مریم بنی عامریان،

هستی فرخ پور

^۱دانشیار گروه روش‌ها و برنامه‌ریزی درسی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

^۲دکتری آموزش عالی، گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران.

^۳دکتری برنامه‌ریزی درسی، گروه روش‌ها و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

^۴دانشجوی کارشناسی ارشد تحقیقات آموزشی، گروه روش‌ها و برنامه‌ریزی آموزشی، دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

چکیده

طراحی برنامه‌های درسی یکی از چالش‌های مهم اساتید دانشگاه‌ها است، چرا که چیدمان عناصر برنامه درسی به گونه‌ای که منجر به یادگیری شود کار دشواری است. به همین دلیل وجود الگوهای برنامه درسی می‌تواند اساتید و برنامه‌ریزان درسی دانشگاهی را در طراحی و تدوین برنامه‌های درسی به نوعی همراهی و در تصمیم‌گیری یاری نماید. الگو در تدوین برنامه‌های درسی دانشگاهی به مثابه نقشه دقیق برای رسیدن به هدف تعبیر می‌شود. به همین منظور، پژوهش حاضر، با هدف بررسی الگوهای برنامه درسی آموزش عالی در ایران انجام شده است. پژوهش فوق با مرور نظام‌مند ادبیات و تکنیک تحلیل محتوای کیفی (تحلیل مضمون) در میان منابع و اسناد گردآوری شده از پایگاه‌های علمی معتبر، در نهایت تعداد ۱۱ مقاله را بررسی کرده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد تمرکز پژوهشگران در ارائه الگوها بیشتر روی عناصر چهارگانه تایلر و با تعداد کمتر روی عناصر نه‌گانه و ده‌گانه برنامه درسی بوده است و ابعاد کلان برنامه درسی در آموزش عالی مورد غفلت قرار گرفته است. طراحی الگوهای پیشنهادی (ارائه چارچوب) جزو فعالیت‌های مهم برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیرندگان برنامه درسی است و آموزش‌های دانشگاهی نیز ناگزیر به طراحی و اجرای الگوهای پیشنهادی (چارچوب‌های تعیین شده) برنامه درسی هستند. اما محور مورد توجه که باید پژوهشگران به آن دقت بیشتری داشته باشند وسعت توجه به ابعاد کلان‌تر برنامه درسی و نه عناصر و محتوای برنامه درسی است.

کلمات کلیدی: آموزش عالی، الگو، ایران، برنامه درسی.

مقدمه

برنامه‌های درسی مهمترین ابزار تحقق اهداف و رسالت‌های هر سیستم آموزشی هستند. به طبع آموزش عالی نیز برای رسیدن به اهداف و رسالت‌های خود بی‌نیاز از برنامه درسی مناسب نیست. از برنامه‌های درسی به عنوان زیربنای نظام آموزش عالی و نقطه تمرکز بحثها در طبقه‌بندی فرصت‌ها و نقاط ضعف مؤسسات آموزش عالی یاد می‌شود (Hamilton, McFarland and Mirchandani, 2000 & Scott, 2016).

در طول تاریخ ایجاد سازمان‌های آموزشی با عنوان آموزش عالی و یا آموزش سطح بالاتر از آموزش رسمی، اهداف کلان و رسالت‌های آموزشی به مرور دستخوش تغییر و تحول شده است به طوریکه از دانشگاه‌های دانش‌محور تا دانشگاه‌های کارآفرین و اکنون دانشگاه‌های ارزش آفرین سیر تحولی مشهود در اهداف و رسالت‌های آموزش عالی دیده می‌شود. بر اساس سیر تحول اهداف و رسالت‌های دانشگاه‌ها در آموزش عالی لزوماً برنامه‌های درسی هم دستخوش تغییر و تحول شده‌اند و در آینده نیز تغییر خواهند کرد. این موضوع نشان‌دهنده لزوم پویایی و انعطاف‌پذیری برنامه‌های درسی در حوزه آموزش عالی است. برنامه درسی ستون کل فرایند آموزش و وسیله‌ای برای تحقق اهداف آموزش عالی است که این اهداف با تغییرات نیازهای اجتماعی و اقتصادی می‌بایست متناسب باشد (Stanley & McCoshen, 2012). لذا همانطور که Ehlers, Wiesener, Teichgräber, & Guntinas-Lichius (2019)، تاکید می‌کنند هرگونه اصلاحات آکادمیک منوط به اصلاح برنامه‌های درسی است. بر همین اساس طراحی و تدوین و بازنگری برنامه‌های درسی نقشی مهم و اساسی را در موفقیت و یا شکست آموزش‌های دانشگاهی ایفا می‌کنند. به عقیده Cunningham, Gannon, Kavanagh, Greene, Reddy, & Whitson (2007) طراحی برنامه‌های درسی یکی از چالش‌های مهم اساتید دانشگاه‌ها است، چرا که چیدمان عناصر برنامه درسی به گونه‌ای که منجر به یادگیری شود کار دشواری است. اما باید به یاد داشت

که آنچه به عنوان فرایند تدریس، یادگیری و پژوهش در دانشگاه در جریان است، تحت تاثیر انتظارات، فرهنگ سازمانی، اهداف و رسالت‌ها، کارکردهای دانشگاه، عناصر نظام دانشگاهی و فرایندهای پشتیبانی ممکن است تغییر کنند (Hosseini & Yadegarzadeh, 2020). به همین دلیل وجود الگوهای برنامه درسی می‌تواند همراهی و تصمیم‌گیری اساتید و برنامه‌ریزان درسی دانشگاهی را برای طراحی و تدوین برنامه‌های درسی آسانتر کند. O'Neill, 2015 در اختیار داشتن الگو در تدوین برنامه‌های درسی دانشگاهی را به داشتن نقشه دقیق برای رسیدن به هدف تعبیر می‌کند و تأکید دارد هیچ مدلی کامل نیست و نمی‌توان آن را بدون توجه به مأموریت و اهداف دانشگاه به کار برد. انتخاب مدل و الگوی تدوین برنامه درسی در آموزش عالی هر چند منجر به تسهیل اقدامات می‌شود، اما معمولاً با دشواری‌هایی نیز مواجه است که ریشه در نوع نگاه تصمیم‌گیرندگان به عنوان کلیدی‌ترین عنصر در تدوین برنامه‌ها دارد که Stark and Lattuca, 1997) آن را وابستگی شدید به فرهنگ رشته‌ای می‌نامند.

تاکنون انواع متنوعی از الگوهای برنامه درسی دانشگاهی ارائه شده است که ارتباطات نظری و رفتارهای قابل مشاهده را توصیف می‌کند. مطالعه الگوهای برنامه درسی در آموزش عالی نشان می‌دهد نظریه‌پردازان و تصمیم‌گیرندگان اهداف و چشم‌اندازهای مختلفی را در طول تاریخ آموزش عالی مورد توجه قرار داده‌اند. بررسی و مقایسه الگوهای موجود باعث شفافیت و شناخت بیشتر این الگوها و میزان تاثیر گذاری هر یک بر اساس اهداف طراحی شده می‌گردد. این شناخت نقش موثر و مهمی را برای اقدامات اصلاحی و بازنگری برنامه‌های درسی دانشگاهی ایفا می‌کند. بر این اساس هدف اصلی این پژوهش بررسی و مقایسه الگوهای طراحی شده برنامه درسی در آموزش عالی ایران با تمرکز بر انواع الگوهای تجویزی به منظور شناخت و واکاوی بیشتر و تبیین وجه تمایز و شباهت‌های آنهاست.

تجربیات و دیدگاههای عرضه شده در زمینه برنامه‌ریزی درسی آموزش عالی، تلاش کرده‌اند تا الگوهای ارائه شده را در قالب یکی از دسته الگوهای تجویزی یا هنجاری، الگوهای توصیفی، الگوهای مفهومی و الگوهای راهبردی برنامه‌ریزی درسی در آموزش عالی طبقه‌بندی نمایند. از طرفی، Bazargan, Mehr Mohammadi, Zandi, (2011) Ebrahimzadeh and Sarmadi (2011) درسی راهبردی آموزش عالی را از منظر پدیدارشناختی تبیین کردند، اینکه طرح این تجربه از برنامه درسی، بیانگر چگونگی ایجاد پیوند میان تجارب زیسته و آموخته‌های قبلی و شرایط واقعی در حال تحول است. در نهایت، Khaghani zadeh and Fathi Vajargah (2009) الگوهای برنامه درسی دانشگاهی را در پژوهشی مورد توجه قرار دادند. اینکه، اهداف اساسی برنامه‌های درسی در دانشگاهها بر مبنای توجه به اهداف و رسالت‌های کلی آموزش عالی شامل حیطه زیر می‌باشد: حیطه تخصصی، حیطه آموزش عمومی، حیطه پرورش و توسعه دانش، حیطه پرورش معلمان و مربیان. جهت دستیابی به اهداف فوق و هرگونه تصمیم‌گیری در حوزه برنامه‌های درسی باید بر اساس الگوی مناسب و جامع عمل کرد. الگوها، ساختار، اهداف، محتوا و فرایند تحصیلات دوره‌های آموزشی را به گونه‌ای تنظیم می‌کند که باعث پیشرفت در سطوح مختلف آموزشی می‌شود. انواع متنوعی از الگوهای برنامه ریزی درسی دانشگاهی ارائه شده است که آنها ضمن توضیح اهداف و ویژگیهای برنامه درسی دانشگاهی و معرفی انواع الگوهای برنامه درسی در آموزش عالی، الگوی برنامه‌ریزی راهبردی را به عنوان یک الگوی مطلوب معرفی نمودند. بنابراین، هدف اصلی این پژوهش که بررسی و مقایسه الگوهای طراحی شده برنامه درسی در آموزش عالی ایران است نمود بیشتری خواهد یافت.

روش پژوهش

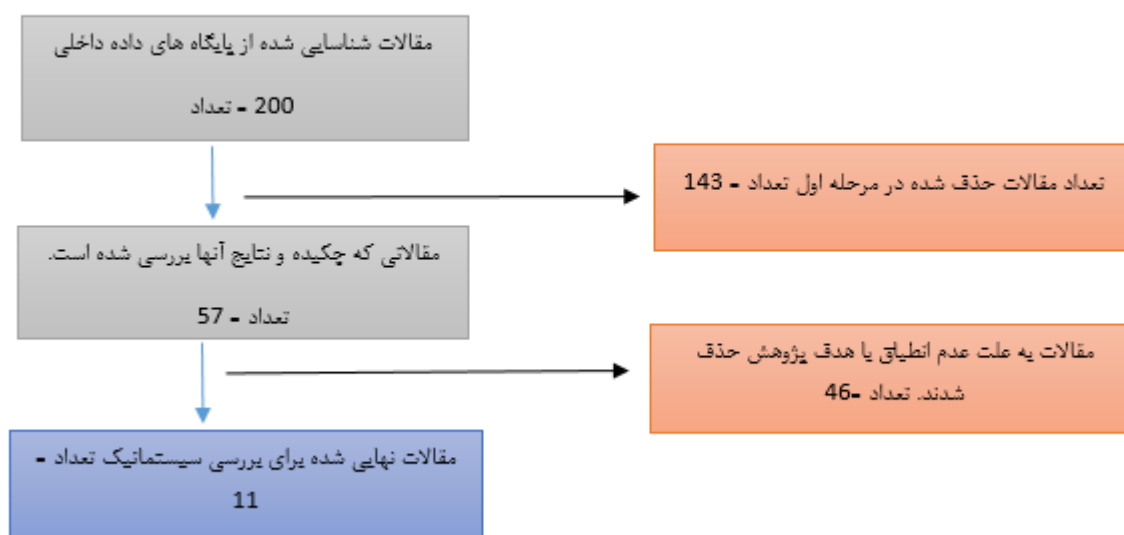
متناسب با هدف پژوهش که بررسی الگوهای برنامه درسی آموزش عالی در ایران است، پژوهش حاضر از

بنابراین، همانطور که پژوهشگران متعددی بر واکاوی و بررسی الگوهای برنامه درسی دانشگاهی توجه داشتند در جهت اهمیت پژوهش حاضر ذکر چند پیشینه پژوهشی قابل تامل است. در پژوهشی، Rahimi and Dehghani (2020) ماهیت الگوی برنامه درسی جامعه محور بررسی کردند و در نهایت الگویی به منظور بازنگری برنامه‌های درسی آموزش عالی پیشنهاد دادند. مبنی بر اینکه مهارت‌های مورد نیاز جامعه در برنامه درسی دانشگاهی مورد توجه باشند. از طرفی، Taghizadeh, Nistani and Sharifian (2022)، عناصر و مولفه‌های الگوی برنامه درسی مبتنی بر عمل را در آموزش عالی بررسی کردند. اینکه بر عناصر هدف، محتوا، راهبردهای یاددهی- یادگیری، مواد و منابع، فرصت‌های یاددهی- یادگیری، شرایط محیط یادگیری و ارزشیابی متمرکز شدند و در نهایت عناصری با تمرکز کاربرد و عمل در الگوی پیشنهادی برنامه درسی دانشگاهی ارائه دادند.

Mousa Chamani, Ghaffari, Ziyai, Soraya, Mousavi Chalak and Afshin (2022) مولفه‌های مدیریت دانش در برنامه درسی آموزش عالی را بررسی کردند و الگویی پیشنهادی ارائه دادند. Dehghani, Amin Khandaghi, Jafari Thani and Noghani (2011)، الگوهای مفهومی در حوزه برنامه درسی را بررسی کردند. در حقیقت، آنها مفهوم‌شناسی الگو در تعلیم و تربیت، تشریح الگوها، انواع الگوها در حوزه برنامه درسی آن چنان که در منابع تخصصی آمده را بررسی کرده و سپس، ضمن بیان نمونه‌هایی از الگوها، به واکاوی الگوی مفهومی در حوزه برنامه درسی پرداختند. همچنین Salimi (2015)، الگوی کاربردی در طراحی برنامه درسی بین رشته‌ای در آموزش عالی را پیشنهاد داده است. به همین منظور الگوهای موجود با تمرکز بین رشته‌ای بودن مورد بررسی قرار گرفتند. Diba Vajari, Yemeni Dozi Sorkhabi, Arefi and Fardanesh (2011) تجارب و دستاوردهای پژوهشی موجود در مفهوم‌پردازی الگوهای برنامه درسی آموزش عالی را بررسی کردند. آنها در پژوهش خود ضمن بررسی

در سی در آموزش عالی» جهت استخراج مقالات مرتبط صورت گرفته است. طبق شکل (۲) تعداد مقالات استخراج شده حدود ۲۰۰ مورد بود. البته تعداد پژوهش‌ها در فاصله زمانی ۲۰۱۰ الی ۲۰۲۳ مورد جستجو بودند، با حذف موارد مشابه و حذف مقالات کنفرانسی، کتاب، فصل کتاب، مقاله مجله علمی و نظرهای قابل چاپ، فقط مقالات علمی - پژوهشی چاپ شده در مجلات معتبر در پایگاه فوق ۵۷ مقاله مد نظر قرار گرفتند. این معیار تضمین می‌کند که نوشته‌ها داوری شده‌اند و حداقل شرایط لازم برای انتشار را داشته‌اند.

مرور نظام‌مند ادبیات^۱ (SLR) استفاده کرده است. «مرور ادبیات، طرح نظام مند، آشکار و قابل تکراری برای شناسایی، ارزیابی و تفسیر مستندات ثبت شده است» (Fink, 2005). بر همین اساس، مجموعه مقالات علمی - پژوهشی چاپ شده در پایگاه‌های علمی از جمله، گوگل اسکالر، مگیران، نورمگز و ... مورد بررسی قرار گرفتند. جستجو بر اساس کلید واژه‌های «طراحی الگو»، «طراحی چارچوب»، «طراحی مدل»، «تعیین مولفه‌های برنامه درسی» در آموزش عالی و همچنین کلید واژه‌های «برنامه درسی آموزش عالی»، «برنامه درسی دانشگاهی»، «الگوی‌های برنامه درسی در آموزش عالی»، «الگوهای برنامه درسی دانشگاهی»، «برنامه‌ریزی

شکل ۲: فلوچارت از مراحل مرور سیستماتیک ادبیات در بررسی الگوهای برنامه درسی آموزش عالی در ایران (منبع: مطالعه نگارندگان)

مقاله‌های غیر مرتبط حذف شدند و مقاله‌هایی که به طور کامل دسترسی به متن آنها ممکن بود مورد بررسی قرار گرفتند تا به منظور اطمینان از تطبیق مقاله‌های یافت شده با هدف پژوهش متن مقالات به دقت بررسی شوند، در نهایت ۱۱ مقاله برای بررسی نهایی باقی ماند. به این صورت که، محتوای مقاله‌ها برای پاسخگویی به

لازم به ذکر است که مطالعات دیگری از درون منابع استخراج شده و مورد بررسی قرار گرفتند. اما پاسخ مناسبی برای سوال‌های پژوهش حاضر در آنها یافت نشد. لذا از دامنه پژوهش حاضر خارج شدند. همانطور که در شکل شماره (۲) نشان داده شده است در مرحله بعد با مرور سریع چکیده‌های ۵۷ مقاله یافت شده،

¹ Systematic Literature Review

بعضی از بخشها و ارتباط میان آنها تمرکز کنیم و همزمان به دیگر قسمتها توجه چندانی نشان ندهیم. همین دو عامل ساده‌سازی و تمرکز موجب می‌شود تا الگوها به عنوان ابزارهای ارزشمند نظریه‌پردازی نمایان شوند. بسیاری از الگوهای موجود نیز با تمرکز بر حوزه‌ای خاص و یا بر اساس رویکردی خاص طراحی و عرضه شده‌اند.

بر همین اساس الگوها می‌توانند در قالب یک موضوع، تصویر، توصیف شفاهی، پنهان یا انتزاعی ارائه شوند. الگوها متضمن یک رویداد و یا روابط بین پدیده‌های جهان هستند و به موضوعی در یک زمان و مکان واحد مربوط می‌شوند.

الگوهای برنامه درسی:

برای الگوهای برنامه درسی دانشگاهی طبقه‌بندی‌هایی صورت گرفته است. (2006) Fathi Vajargah الگوهای برنامه درسی آموزش عالی را بر اساس مفاهیم مختلف برنامه درسی (به عنوان پایه و اساس برای طبقه بندی) طبقه‌بندی کرده است:

- برنامه درسی به عنوان طرح یا دستور کار

- برنامه درسی به عنوان یک نظام

- برنامه درسی به عنوان تجربه

- برنامه درسی به مثابه حوزه پژوهشی دانش

در این طبقه‌بندی، الگوهای برنامه درسی بر اساس چيستی و مفهوم اساسی برنامه درسی در الگوهای طراحی شده تقسیم‌بندی شده‌اند. به عنوان مثال «برنامه درسی به عنوان طرح یا دستورکار» سندی نوشتاری درباره‌ی موضوع درسی یا برنامه‌های خاص است و برمفهوم برنامه درسی به عنوان ابزار تولید تاکید دارد و یا در «برنامه درسی به عنوان یک نظام» الگوی برنامه درسی نظامی مفهومی است که تعاملات بالقوه را برای تصمیم‌گیری برنامه درسی توصیف می‌کند.

Diba Wajari, Yamuni Dozi Sorkhabi,

Arafi, & Tomorrow (2011) الگوهای برنامه درسی

در آموزش عالی را به صورت زیر طبقه‌بندی کرده‌اند:

سوالات پژوهش به دقت بررسی و تحلیل شدند که این مرحله معمولاً به عنوان مرحله تحلیل محتوا یا تحلیل مضمون^۱ شناخته می‌شود. در پژوهش حاضر، مقالات به منظور کنکاش در الگوهای برنامه درسی آموزش عالی در ایران بررسی شدند و در نهایت، مقالات مد نظر بر اساس شاخص‌های زیر دسته‌بندی شدند:

- چارچوب مفهومی «الگوی برنامه درسی در آموزش

عالی» در پژوهش

- رویکرد پژوهشی

- روش پژوهش مورد استفاده

- عناصر الگو

- یافته‌های پژوهش

با توجه به شاخص‌های مورد بررسی پژوهش، مقالات به صورت کیفی مطالعه و دسته‌بندی شده و در نهایت وجه تمایز و تشابه آنها استخراج گردید. برای اعتبار یابی داده‌های پژوهش از روش مثلث‌سازی داده‌ها استفاده شد. یعنی داده‌های حاصل از مطالعه مروری طبق نظرات اساتید با هم مقایسه و اعتباریابی شدند.

یافته‌های پژوهش

الگوها:

الگوها بیانگر اصول مربوط به قانون‌هایی هستند که توصیف و تشریح شده‌اند یا طبقه‌ای از رویدادها هستند؛ آنها ممکن است بسیار دقیق و جزئی یا بسیار کلی و انتزاعی و کاملاً نظری باشند (Chávez, 2011). همچنین، الگو به مجموعه اطلاعات، داده‌ها یا اصولی اشاره دارد که به شکل کلامی، تصویری و گاهی به صورت ریاضی دسته‌بندی شده‌اند تا موجود بودن، عقیده و وضعیت یا پدیده معینی را معرفی یا توصیف کنند. به بیان ساده‌تر، الگو ماهیت و عصاره دانش و اندیشه و دیدگاه یک متخصص است که به طور واضح و مختصر بیان شده است (Bovill & Bulley, 2011).

الگو، تصویری آینه‌وار از واقعیت نیست. بلکه برخی از زوایای واقعیت را برجسته نموده و کمک می‌کند تا روی

^۱ Thematic analysis

و در الگوهای رشد دانشجو، تعامل بین دانشجو و محیط دانشکده برای منتهی شدن به تجارب یادگیری مد نظر قرار داده می‌شود، Ratcliffe, quoted by Nasiri, (1376).

- در یک تقسیم‌بندی کلی دیگر، الگوهای برنامه درسی در سه دسته زیر قرار می‌گیرند:

- الگوهای مرحله‌ای: چه مراحل باید در برنامه‌ریزی درسی طی شود؟

- الگوهای تجویزی: طراحان برنامه درسی چه کار باید انجام دهند؟

- الگوهای مفهومی: عناصر برنامه درسی چه هستند و چه ارتباطی با یکدیگر دارند؟

الگوهای تجویزی درصدد تجویز رویه معینی برای تدوین برنامه‌های درسی دانشگاهی هستند. این الگوها بیشتر دارای علایق مربوط به کنترل فرایند مدیریت و گامها و برنامه‌ریزی درسی است. Watson, and Scott (2004) و Walker (2004) مراحل معینی را برای تدارک برنامه‌های درسی پیشنهاد می‌کنند. به عبارت دقیق‌تر رویکرد تجویزی مبنی بر استدلال هدف، فعالیت‌ها حول محور اهداف یا منطق مشخصی سازماندهی می‌شود. در این دسته از الگوها پرسش‌های زیر مورد توجه هستند:

۱- برنامه‌ریزان درسی چه کاری را باید انجام دهند؟

۲- چگونه باید یک برنامه درسی را تدوین کرد؟

۳- چگونه می‌توان فرایند برنامه‌ریزی درسی را به صورت عینی نشان داد؟

شاید قدیمی‌ترین تلاش‌های انجام شده برای طراحی و سازماندهی برنامه‌ها در رشته‌های تحصیلی در دانشگاه‌ها نظارت بر حل مسائل و مشکلات دانشگاهها برای تدوین برنامه‌ها بوده است. از این رو مهمترین پرسشی که در تمام گروههای آموزشی و دانشکده در حوزه یاددهی- یادگیری مطرح بوده، نقش و جایگاه برنامه‌ریزی درسی در سامان‌بخشی برنامه‌های درسی گروههای علمی است. این تلاش‌ها و اقدامات در قالب رشته‌های علمی نظیر پرستاری، مهندسی، پزشکی، علوم

- رویکرد تجویزی یا هنجاری
- رویکرد توصیفی
- رویکرد مفهومی
- الگوهای راهبردی

در این طبقه‌بندی معیار کاربرد این الگوها در زمینه و بافت طراحی شده است. به عنوان مثال الگوهای تجویزی درصدد تجویز رویه معینی برای تدوین برنامه‌های درسی و دانشگاهی هستند و الگوهای توصیفی درصدد توصیف فرایندها و برهم کنش‌های واقعی در محیط برنامه ریزی درسی هستند. الگوهای مفهومی درصدد توسعه و بسط نظری برنامه‌ریزی درسی و در نهایت الگوهای راهبردی به عنوان وجه تمایز الگوهای آموزش عمومی و آموزش عالی طبقه‌بندی شده‌اند که فعالیت‌های ناظر بر طراحی یا تغییر برنامه درسی را در چارچوب برنامه‌های راهبردی دانشگاه‌ها و با توجه ویژه به ضرورت و نیازهای این برنامه‌های بلند مدت انجام می‌دهند.

در دسته‌بندی دیگری الگوهای برنامه درسی آموزش عالی به صورت زیر طبقه‌بندی شده‌اند:

- الگوهای ناظر بر برنامه‌ریزی درسی آموزش عالی

- الگوهای ناظر بر بازنگری برنامه‌های درسی آموزش عالی

- الگوهای برنامه‌ریزی درسی راهبردی

البته این نوع دسته‌بندی را می‌توان زیر مجموعه الگوهای تجویزی دانست چون متمرکز بر تغییر و اصلاح برنامه‌های درسی در آموزش عالی هستند.

و در تقسیم‌بندی دیگری به طور کلی الگوهای برنامه درسی آموزش عالی به دو دسته تقسیم می‌شوند:

- الگوهای نهادی- ساختاری

- الگوهای رشد دانشجو

در الگوهای نهادی- ساختاری، روش‌های مفهومی کردن و تحلیل ساختار سازمانی موسسات آموزش عالی، دانشکده‌ها، گروه‌های آموزشی و نظیر آن مشخص می‌شود.

- اهداف، محتوا، روش‌های تدریس و ارزشیابی (Hafezi, Abbasi, Niknami, & Naveh Ebrahim, 2016).

- مدیریت برنامه‌درسی، اهداف برنامه درسی، محتوای برنامه درسی، فرایند یاددهی-یادگیری، هیات علمی، دانشجویان و دانش‌آموختگان، فضا، تجهیزات و زمان و ارزشیابی از آموخته‌های دانشجویان (Aliyari, Maleki, Pazargadi, & Abbaspour, 2012).

- اجرا و اصلاح برنامه درسی بر اساس آرمان و ارزش‌های مشترک، مشارکت اعضای هیات علمی و مدیران در تهیه‌ی برنامه درسی و مشارکت گروه‌های مختلف در زمینه تدوین برنامه درسی (Oliver & Hyun, 2011).

- شرکت و حمایت مجریان اثر گذار بر برنامه برای تولید برنامه درسی به منظور دستیابی به انسجام میان اجزای آن و نیز حمایت اجرایی و اداری کافی مدرسان به عنوان نقش آفرینان کلیدی در تمام مراحل فرایند تجدید برنامه درسی (Kırkgöz, 2009).

- تاکید بر محتوا، دامنه شمول، توالی، توازن و...؛ توجه به چهار سطح برنامه درسی طراحی شده مورد انتظار، عرضه شده و تجزیه شده در ارزشیابی کیفیت و پیشنهاد اصلاح کیفیت برنامه‌ها از طریق ترغیب تمایز گذاری مشخص‌تر میان انواع موسسات آموزش عالی و تبع آن تدوین برنامه‌های درسی متناسب با نوع موسسه (Sarmad & Waziri, 1998).

باتوجه به هدف پژوهش حاضر الگوهای تجویزی برنامه درسی آموزش عالی بررسی می‌شود:

الگوهای تجویزی برنامه درسی وسیله‌ای برای رسیدن به اهداف دانشگاه‌ها هستند. توسعه برنامه‌های درسی به عنوان وسیله‌ای برای تحقق اهداف آموزش عالی (Rebollo & Ivars Baidal, 2004) شامل فرایند طراحی، اجرا و ارزشیابی است که در قالب یک مدل یا الگوی برنامه درسی ارائه می‌شود. به کارگیری الگوی برنامه درسی می‌تواند در توسعه برنامه درسی بسیار تاثیر گذار باشد. در خصوص تصمیم‌گیری در رابطه با الگوهای

انسانی و ...، همواره ناظر بر عمل بوده و الگوهای اجرایی ویژه‌ای را به تدریج به وجود آورده و توسعه داده است.

الگوهای برنامه درسی با توجه به خاستگاه فکری و زمینه‌های کاربردی معنا و مفهوم پیدا می‌کنند. بنابراین نمی‌توان الگوهای برنامه درسی را جدا از بافتی که در آن به وجود آمده‌اند بررسی و در نهایت تجویز کرد. از سویی رویکردهای مختلف برنامه درسی در طراحی الگوهای برنامه درسی بسیار تاثیر گذار است. رویکردهای برنامه درسی ناظر بر نگرش طراحان نسبت به فضای آموزشی، جامعه و ماهیت آموزش هستند. به عنوان مثال رویکردهای فنی (دیدگاه خطی نسبت به الگوها) و غیر فنی (دیدگاه غیر خطی و منعطف به الگوها) در نوع تصمیم‌گیری برای طراحی الگو تاثیر گذارند.

براساس تحقیقات اخیر انجام شده، عوامل موثر بر الگوهای برنامه درسی را می‌توان موارد زیر ذکر کرد:

- برنامه درسی یکپارچه، یادگیری از طریق پژوهش، ارتباط بین رشته‌های دانشگاهی و دنیای خارج از دانشگاه، ارتباط بین یادگیری دانشگاهی و یادگیری در دنیای کار، ارتباط دادن دانشجویان با سایر رشته‌های دانشگاهی (Fung, 2017).

- تاکید بر برنامه درسی مبتنی بر پژوهش، غنی‌سازی تجارب یادگیری دانشجویان، طراحی دوره‌های آموزشی و یادگیری دانشجویان بر اساس گفتمان ساختارگرایی، یادگیری از طریق پژوهش و بررسی انتقادی (Carnell & Fung, 2017).

- ترکیب و محتوای برنامه درسی گروه، تناسب و تنوع برنامه درسی با نیازهای فرد و جامعه، ارزیابی محتوای برنامه درسی گروه، برنامه‌های جبرانی و پیش‌نیاز برای توسعه آموخته‌های دانشجویان، فعالیت‌های فوق برنامه در راستای برنامه‌های درسی گروه (Zamanifar, Mohammadi and Sadeghi Mandi, 2017). کلاس‌های ترکیبی (سنتی و مجازی)، بازطراحی دوره‌های آموزشی، یادگیری خود تنظیمی و مسئولیت‌پذیری (Andrade, 2018).

اعضای هیأت علمی به دلایل متعدد از جمله؛ طراحی ضعیف برنامه درسی، افزایش ثبت نام دانشجویان، تغییرات عمده در منابع، تغییر در اعضای هیأت علمی، تمایل به نوآوری و بهبود، ایجاد مهارت‌های جدید در فارغ التحصیلان و ... باشد. صرف نظر از علت و ضرورت بازنگری برنامه درسی، الگوها و روش‌های متعددی پیشنهاد شده است.

به این منظور، تجربیات، اقدامات و تلاش‌های انجام شده حول محور واژه‌هایی چون تغییر برنامه درسی، اصلاح برنامه درسی، بررسی برنامه درسی، نوسازی برنامه درسی، بازبینی برنامه درسی، بهبود برنامه درسی همه ناظر بر بازنگری برنامه درسی موجود است. در این معنا، بازنگری برنامه درسی معطوف به اهداف زیر خواهد بود:

- افزایش کیفیت برنامه درسی موجود
- حصول اطمینان از به روز بودن و تناسب برنامه درسی

- زمینه‌سازی برای آموزش با کیفیت عالی و بهبود مداوم در پیشرفت تحصیلی دانشجویان (Wolf, 2007).
مطالعه مفهوم‌شناسی و مبانی نظری الگوهای برنامه‌درسی نشان می‌دهد که رویکردهای مختلف و موضوعات بسیاری در نوع‌شناسی الگوهای برنامه درسی دخیل هستند.

برنامه‌ریزی درسی در نظام آموزش عالی ایران تا سال ۱۳۵۷ عمدتاً الگوبرداری از برنامه‌های آموزشی و درسی دانشگاهی به سبک دانشگاه‌های فرانسوی بود. در نظام دانشگاهی پیش از انقلاب اسلامی، گرچه دانشگاه‌ها در زمینه برنامه‌ریزی آموزشی و درسی از استقلال نسبی برخوردار بودند، اما هیچ‌گاه برنامه‌ریزی به صورت دانش سازمان یافته مورد توجه مدیران دانشگاهی نبود. نظریه‌پردازی‌ها و اقدامات عملی و حرفه‌ای تقریباً به شکل انحصاری معطوف به آموزش و پرورش عمومی بوده است (Tyler, 2013). پس از انقلاب ستاد انقلاب فرهنگی جمهوری اسلامی در سال ۱۳۵۹ تشکیل و به تعیین جهت‌گیری‌های برنامه‌ریزی آموزشی و درسی پرداخت (Nourooz- Zadeh, 2007).

برنامه درسی، تعیین دیدگاه برنامه درسی از حساس‌ترین مراحل برنامه‌ریزی درسی است که موجب با مفهوم شدن آن می‌شود. از دیدگاه‌های برنامه درسی یک چارچوب اساسی نظری برای رجوع به برنامه‌ریزی درسی فراهم می‌شود که فرصت‌های فلسفی-ارزشی، فرهنگی و اجتماعی موجود در جامعه، نگاه به ماهیت انسان یا نظر نسبت به فرایند یاددهی-یادگیری یا ماهیت دانش نشأت می‌گیرد (Selsabili, 2010). عوامل زیادی در تصمیم‌گیری و طراحی الگوهای برنامه درسی دخیل هستند و رویکردهای برنامه درسی مسیر نظری را مشخص می‌کند.

الگوهای تجویزی عموماً با تمرکز بر برنامه‌ریزی درسی در آموزش عالی طراحی می‌شوند. بنابراین الگوهای ناظر برنامه‌ریزی درسی و بازنگری در برنامه‌های درسی آموزش عالی در شناخت الگوهای تجویزی مفید خواهد بود.

- الگوهای ناظر بر برنامه‌ریزی درسی آموزش عالی: در این دسته از الگوها فرایند تدوین و طراحی برنامه‌های درسی در سطوح مختلف درس، برنامه یا دوره تحصیلی و یا دانشکده‌ای به صورت همکاری بین گروه‌های آموزشی مد نظر است که به بهترین وجه در آثار صاحب نظرانی چون (Stark and Lattuca (1997) و (Toohey (2000) and Derssel (1998) به چشم می‌خورد.

مرکز ثقل و کانونی الگوهای برنامه‌ریزی درسی دانشگاهی، تدارک لایه‌هایی منطقی، قابل دفاع، فنی و مرحله‌ای برای تدوین برنامه درسی جدید است و در آن عناصر مختلف برنامه درسی برحسب سطح، دوره، اهداف، محتوا، روش‌های آموزشی و ارزشیابی و ... تدوین و تصریح می‌گردد.

- الگوهای ناظر بر بازنگری برنامه‌های درسی عالی: در بسیاری از موقعیت‌ها برنامه‌ریزی درسی سوابق و پیشینه معینی دارد. به عبارتی برنامه درسی از قبل طراحی شده در حال اجراست، در این حالت قبلاً درباره اهداف و مقاصد برنامه درسی توافق شده است. اصلاح برنامه درسی می‌تواند وظیفه عملی گروه‌های مختلف

کرده‌اند و زمینه‌های کاربرد آن را بیان کرده‌اند. اغلب پژوهش‌های دانشگاهی درباره برنامه درسی بر رشته‌های تخصصی متمرکز است و در مجله‌های تخصصی چاپ می‌شود، نظیر آموزش پرستاری، آموزش پزشکی و مانند آن.

پژوهش (Karimi, Nasr, & Sharif, 2013) نیز نشان می‌دهد که طراحی برنامه درسی آموزش عالی با توجه به جامعه یادگیری با چالش‌های عدم شناسایی نیازهای واقعی دانشجو و جامعه و بازنگری برنامه درسی متناسب با تحول در این نیازها، عدم پیش بینی امکان انعطاف در برنامه درسی، تمایل به تمرکز گرایی در تدوین برنامه‌های درسی، وجود مشکلات عدیده در کمیته‌های برنامه‌ریزی درسی درون وزارتخانه و دانشگاه‌ها و عدم وجود ارتباط درونی میان برنامه‌های درسی دانشگاهی و مقاطع قبل از آن روبرو است.

در اسناد پشتیبان نقشه جامع علمی کشور نقاط ضعف، تنگناها و مشکلات آموزش عالی ایران از دید ذینفعان جمع‌بندی شده که برخی از آنها عبارتند از: عدم همکاری و ارتباط ناکارآمد بین دانشگاه و بخش‌های صنعتی و اقتصادی، رواج مدرک گرایی، عدم پیوستگی میان دوره‌های مختلف تحصیلی، عدم پیوستگی میان واحدهای درسی و کاربردی نبودن آنها؛ بی‌توجهی به توانایی‌های دانشگاهها و مراکز تحقیقاتی در پاسخگویی برای رفع نیازهای جامعه؛ عدم انطباق رشته‌ها و گرایشهای تحصیلی موجود با بازار کار و نیاز جامعه؛ عدم وجود فرهنگ کار علمی و تحقیقاتی؛ افزایش بیش از حد فارغ التحصیلان غیرمرتبط با نیازهای جامعه و بیکاری دانش آموختگان؛ کاهش کیفیت در آموزش عالی؛ عدم توجه به آموزش مستمر و بازآموزی اعضای هیات علمی؛ عدم ارتباط بخش کشاورزی با دانشگاهها؛ عدم وجود فضای نقد و بررسی در محافل دانشگاهی؛ عدم بهره‌وری و عدم استفاده صحیح از امکانات و منابع آموزش و پژوهش؛ علاقمندی به واردات تکنولوژی و عدم توجه به تولید علم و فناوری در داخل کشور؛ همسو نبودن غالب پژوهش‌ها با نیازهای واقعی جامعه؛ فقدان نگرش تقاضا

نظام آموزش عالی ایران اهداف، مقاصد، رسالت‌ها و نیز ویژگی‌های خاص خود را دارد و به تبع آن دانشگاهها نیز دارای امکانات و از سوی دستخوش چالش‌های خاص خود هستند. از نظر خبرگان آموزش عالی برنامه درسی نظام آموزش عالی ایران هنوز بی کیفیت و رویکرد خطی در آن حاکم است.

آموزش عالی ایران علی‌رغم توسعه کمی چند ساله اخیر نتوانسته مهمترین رسالت خود را که تربیت نیروی انسانی متخصص، ارتقای سطح فرهنگ عمومی و رشد فضایل اخلاقی و گسترش مرزهای دانش و تامین نیازهای پژوهش باشد، را برآورده سازد. قدیمی بودن سرفصل‌ها (Bahram Beigi, 2012)، تربیت نیروی انسانی نامتناسب با نیازهای جامعه و بازار کار (Shafiee, Rahman Pure & Bahadri, 2018). عدم هماهنگی میان سرعت شتابان تولید علم و دانش برنامه‌درسی موجود، نشان از برنامه‌های درسی نامتناسب و رویکرد برنامه‌ریزی درسی معیوب و ناکارآمد است. تحولات اخیر و تغییر نگاه به آموزش عالی و نقش دانشگاه در جوامع که (Chirstensen & Eyring, 2011) از آن با عنوان «تغییر دی ان ای آموزش عالی» یاد کرده‌اند، ضرورت بازنگری در کارکردهای دانشگاه و بالتبع برنامه‌های آن را ضروری می‌سازد. مرور پژوهش‌های مرتبط با برنامه‌درسی آموزش عالی نشان می‌دهد که از لحاظ نظری این حوزه رشد قابل توجهی داشته و بیشتر موضوعات مرتبط با برنامه‌درسی دانشگاهی را شامل شده است. اما ارائه راهکارهای مناسب و بهبود وضعیت برنامه‌های درسی موجود مورد شک می‌باشد.

به عقیده Hosseini Largani & Yadgarzardeh (2021) الگوهای طراحی و تدوین برنامه درسی موجود آموزش عالی در ایران:

- به ندرت به مسئله برنامه‌های درسی در آموزش عالی پرداخته‌اند و تعداد آثار منتشر شده در عرصه برنامه‌های درسی آموزش عالی بسیار اندک است.

- آثار منتشر شده بیشتر یک الگوی ویژه را برای تدوین و یا تغییر برنامه‌های درسی آموزش عالی تجویز

«برنامه درسی آموزش عالی»، «برنامه درسی دانشگاهی»، «الگوهای برنامه درسی در آموزش عالی»، «الگوهای برنامه درسی دانشگاهی»، «برنامه‌ریزی درسی در آموزش عالی» با موتور جستجو در فضای اینترنتی گوگل و گوگل اسکولار، جستجو و مورد بررسی قرار گرفت و در نهایت تعداد ۱۱ پژوهش از بین آنها برای بررسی انتخاب گردید. مقالات انتخاب شده مشخصا بر اساس رویکرد تجویزی به ارائه یک الگو، چارچوب و یا مدلی از برنامه درسی برای دوره‌های آموزشی دانشگاه پرداخته‌اند. استفاده از عبارت‌های الگو، چارچوب، مدل و حتی تعیین مولفه‌های برنامه درسی به دلیل اشتراکات این واژه‌ها در مقالات بررسی شده چندان تفاوتی نداشت. مقالات مورد بررسی عموماً تمرکز خود را بر عناصر اصلی برنامه درسی قرار داده‌اند و عموماً با انتخاب یک موضوع و یا رویکرد به دنبال تعیین عناصر برنامه درسی متناسب با آن بوده‌اند. از میان مقالات تعداد کمی به ابعاد کلان برنامه درسی نیز توجه داشته‌اند. مقالات مد نظر بر اساس عبارت مفهومی، رویکرد و روش پژوهش و عوامل و عناصر مورد توجه و همچنین یافته‌های پژوهش در جدول زیر آمده‌اند.

(Quoted from the محوری در پژوهش‌های دانشگاهی supporting documents of the comprehensive scientific map of the country 2015)

بی‌توجهی به الگوی برنامه درسی متناسب با نظام آموزش عالی یکی از عوامل نارسایی آموزشی در جامعه است. به همین دلیل، لازم است که الگوها پویا طراحی شود تا دانشگاه‌ها بتوانند کارکرد دانش، پژوهش و توسعه خود را حفظ کنند. این پژوهش در تلاش است تا الگوهای تجویزی ارائه شده طی سالهای اخیر را در ایران مورد توجه قرار دهد. بر همین اساس در این پژوهش با توجه به تمرکز بر هدف، پژوهش‌هایی با عنوان طراحی الگو، طراحی چارچوب و طراحی مدل برنامه درسی در آموزش عالی مورد مطالعه و بررسی قرار گرفت، چرا که در ایران عموماً این سه مفهوم به دلیل نزدیکی و وجوه مشترک، در بسیاری از موارد یکسان و هم‌معنا در نظر گرفته شده است.

بر اساس هدف پژوهش، مقالات علمی پژوهشی طی ده سال گذشته با کلید واژه‌های «طراحی الگو»، «طراحی چارچوب»، «طراحی مدل»، «تعیین مولفه‌های برنامه درسی» در آموزش عالی و همچنین کلید واژه‌های

جدول (۱): مقالات مورد بررسی با موضوع طراحی الگو (چارچوب، مدل، مولفه)ی تجویزی در آموزش عالی ایران

موضوع پژوهش - مشخصات پژوهشگر	سال انجام پژوهش	«الگوی برنامه درسی در آموزش عالی» در پژوهش	رویکرد پژوهشی	روش پژوهش مورد استفاده	عناصر الگو	یافته‌های پژوهش
طراحی الگوی برنامه درسی آموزش ترکیبی برای نظام آموزش عالی بر اساس الگوی آکر (عجم، جعفری و ثانی، ۱۳۹۶)	۱۳۹۶	Design blended	کیفی	نظریه‌ای	الگوی آکر	طراحی الگو و تعیین ویژگی‌های عناصر برنامه درسی

موضوع پژوهش - مشخصات پژوهشگر	سال انجام پژوهش	چارچوب مفهومی «الگوی برنامه درسی در آموزش عالی» در پژوهش	رویکرد پژوهشی	روش پژوهش مورد استفاده	عناصر الگو	یافته‌های پژوهش
طراحی و تبیین الگوی برنامه درسی شهروند جهانی در آموزش عالی ایران؛ رویکرد میان رشته‌ای (رشدی)	۱۳۹۹	Design Pattern	آمیخته (کیفی - کمی)	روش تحلیل محتوای کیفی از نوع تحلیل تماتیک (موضوعی)	الگوی تایلری	طراحی الگو در سطح کلان با رویکرد تلفیقی و تعیین عناصر اصلی برنامه درسی
طراحی الگوی برنامه درسی آموزش زبان خارجی عمومی در نظام آموزش عالی کشور (چناری، عارفی و فتحی واجارگاه)	۱۳۹۸	Design Pattern	کیفی	نظریه داده بنیاد	مبتنی بر محتوا و زمینه (ویژگی‌های اقتصادی - سیاسی - فرهنگی - مدرس - عملکرد)	طراحی الگو بر اساس استلزامات و عوامل موثر بر برنامه درسی آموزش زبان خارجی
برنامه درسی آموزش عالی مبتنی بر رویکرد آموزش مادام‌العمر - رویکرد کیفی - (محمدی، مرزوقی، ترک زاده، سلیمی و حدادنیا)	۱۳۹۵	framework	کیفی	مطالعه موردی چندگانه کیفی	عناصر نه گانه کلاین	تهیه چارچوب برنامه درسی مبتنی بر یادگیری مادام‌العمر در سطح آموزش عالی
مؤلفه‌های برنامه درسی و روحیه کارآفرینی دانشجویان: مطالعه مراکز آموزش عالی علمی-کاربردی جهاد کشاورزی البرز (منوری فرد، موحد محمدی و رضوانفر)	۱۳۹۸	curriculum components	کمی	میدانی	چهار عنصر اصلی تایلر	تهیه برنامه درسی و مشخص کردن چهار عنصر اصلی برنامه درسی مبتنی بر روحیه کارآفرینی
واکاوی ماهیت عناصر الگوی برنامه درسی جامعه محور در نظام آموزش عالی بر اساس رویکرد فراترکیب - (رحیمی و دهقانی)	۱۳۹۹	Curriculum Pattern	کیفی	سنتز پژوهی	ابعاد کلان و عناصر اصلی برنامه درسی	طراحی الگوی پیشنهادی در راستای جامعه محوری برنامه‌ای درسی دانشگاهی

موضوع پژوهش - مشخصات پژوهشگر	سال انجام پژوهش	چارچوب مفهومی «الگوی برنامه درسی در آموزش عالی» در پژوهش	رویکرد پژوهشی	روش پژوهش مورد استفاده	عناصر الگو	یافته‌های پژوهش
ارائه چارچوب مناسب برنامه درسی معنویت‌گرا از دیدگاه متخصصان و دانشجویان علوم تربیتی و روان‌شناسی دانشگاه شیراز (زارعی)	۱۳۹۸	Curriculum Framework	ترکیبی	تحلیل داده-تحلیل عاملی	چهار عنصر اصلی تایلر	ارائه چارچوب برنامه درسی دانشگاهی مبتنی بر رویکرد معنوی
مروری بر مدل‌های گوناگون طراحی و تدوین برنامه درسی دانشگاهی در آموزش عالی: ارائه مدلی پیشنهادی برای آموزش عالی ایران (حسینی و یادگارزاده)	۱۳۹۹	Curriculum Development Model	شبه سیستماتیک	تحلیل مضمون ولکات	اهداف و مقاصد، محتوا یا موضوعات درسی، فعالیتها و تجربیات یادگیری، روش تدریس، اجراء و ارزشیابی	ارائه مدلی برای طراحی برنامه درسی دانشگاهی مبتنی بر ماموریت، بافت و زمینه دانشگاه
طراحی الگوی برنامه درسی مبتنی بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی برای نظام آموزش عالی بر اساس الگوی آکر-اقدام پور، کشتی آرای و اسماعیلی)	۱۳۹۹	Curriculum Pattern	کیفی	پدیدارشناسی	الگوی آکر	طراحی الگوی برنامه درسی و تعیین عناصر برنامه درسی مطلوب بر اساس الگوی آکر
الگوی کاربردی طراحی برنامه درسی بین رشته‌ای در حوزه آموزش عالی (سلیمی)	۱۳۹۳	Curriculum Model	مروری	روش کتابخانه‌ای	ابعاد کلان و تعیین گام‌ها	تعیین و پیشنهاد گامهای برنامه‌ریزی بر اساس رویکرد میان رشته‌ای
طراحی الگوی برنامه درسی سواد رسانه‌ای در دانشگاه فرهنگیان (منصوری، هاشمی، قلتاش و رنجبر)	۱۳۹۶	Curriculum Pattern	کمی - کیفی	مدل ترتیبی مایرینگ و مقوله‌بندی قیاسی	چهار عنصر اصلی	تعیین الگوی برنامه درسی بر اساس مولفه‌های اصلی برنامه درسی مبتنی بر سواد رسانه‌ای

عمل پژوهشگر به دنبال ارائه آن بوده است، نیست. تمرکز اکثر مقالات روی عناصر اصلی برنامه درسی و نگاه سنتی به موضوع برنامه درسی در آموزش عالی است. رویکرد

بررسی مقالات نشان می‌دهد که با وجود انتخاب عنوان مقاله و استفاده از عبارت «الگو» و «چارچوب» و یا «مدل» در عنوان، اما تفاوت چندانی در آنچه که در

به روز نظام‌های آموزشی و در نظام آموزش دانشگاهی نیاز به شناخت دقیق انواع الگوهای برنامه درسی و واکاوی الگوهای طراحی شده قبلی و بهره‌گیری از تجارب پژوهش‌های معتبر در این زمینه است. بدون شناخت الگوها طراحی الگوی مناسب جدید میسر نخواهد بود. لذا در این پژوهش که با هدف بررسی الگوهای تجویزی ارائه شده برنامه درسی در آموزش عالی ایران انجام شد، تلاش گردید تا با مفهوم‌شناسی برنامه درسی در آموزش عالی، مفهوم‌شناسی الگوهای برنامه درسی و برنامه‌ریزی درسی در آموزش عالی و همچنین شناسایی و بررسی الگوهای طراحی شده در این حوزه با ابعاد مختلف طراحی الگو و تمرکز پژوهشگران در طراحی الگوهای تجویزی، بتوان شناخت دقیق‌تری از فعالیت‌ها و پژوهش‌های صورت گرفته در ایران پیدا کرد. اهمیت دانش به دست آمده از نتایج این پژوهش در کمک به طراحان برنامه درسی دانشگاهی در شناخت بیشتر مسائل و چالش‌ها و موضوعات درگیر و متلابه این حوزه آموزش در ایران است. چرا که طراحان برنامه درسی باید با شرایط زمینه‌ای و مختصات بافتی آموزش عالی در ایران توجه داشته باشند و ارائه الگوی جدید برنامه درسی باید با اهداف کلان و راهبردی نظام آموزشی ایران سنخیت داشته باشد و الگو برداری و اقتباس از الگوهای سایر کشورها تعالی آموزش عالی کشور را با وقفه روبرو خواهد کرد.

طبق یافته‌های پژوهش حاضر و همانطور که در شکل شماره (۱) نشان داده شده است: آثار منتشر شده در عرصه برنامه درسی آموزش عالی بیشتر یک الگوی ویژه را برای تدوین و یا تغییر برنامه‌های درسی آموزش عالی تجویز کرده‌اند و زمینه‌های کاربرد آن را بیان کرده‌اند.

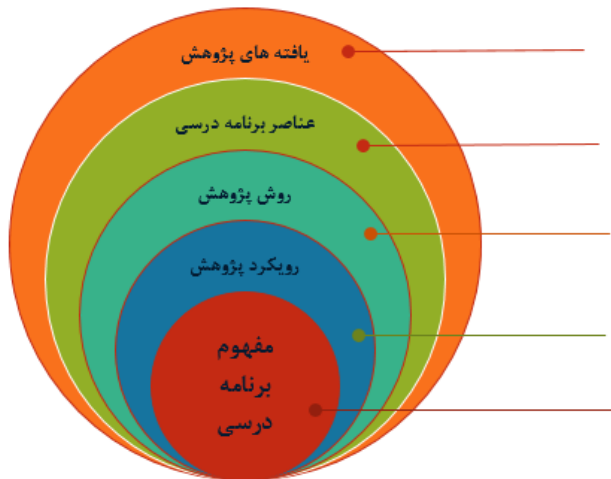
انتخابی بیشتر پژوهش‌ها کیفی است و یا تکیه بر مفاهیم نظری و یا مصاحبه‌های باز پاسخ به دنبال کسب اطلاعات و داده‌های پژوهش بوده‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

برنامه‌های درسی بی‌تردید مهمترین و شاید اساسی‌ترین مؤلفه‌ی نظام آموزش عالی است که لازمه طراحی برنامه‌ها و اقدامات آموزشی مؤثر، توجه به برنامه‌ریزی درسی نظام‌دار است و لازمه فهم پیچیدگی‌ها در محیط آموزش عالی، استفاده از یافته‌ها و درک مفهومی مطالعات پیگیر برنامه درسی در محیط دانشگاه‌ها است (Diba Wajari, Yamuni Dozi Sorkhabi, Arafai, & Fardanesh, 2011). دانشگاه‌ها ناگزیر از طراحی و اجرای دوره‌های تحصیلی هستند و دوره‌های تحصیلی نیازمند به برنامه‌های درسی مدون و برنامه‌های درسی مدون منبعث از الگوهای طراحی شده و ارائه شده برنامه درسی هستند. لذا حیات و تداوم دانشگاه‌ها با طراحی برنامه درسی و برنامه‌ریزی درسی معنادار خواهد بود.

برنامه درسی یکی از عوامل مهم در نظام دانشگاهی است که در کیفیت آموزشی این نظام نقش مهمی دارد و در تحقق اهداف و رسالت‌های کمی و کیفی آن نقشی تعیین کننده دارد. همانطور که پژوهش‌های Taghizadeh et al (2022), Rahimi & Dehghani (2020), Moussa Chamani et al (2022), Dehghani (2011), Bazargan et al (2011), Khaghani zadeh & Fathi Vajargah (2009) اهمیت توجه به الگوهای برنامه درسی دانشگاهی را تاکید کردند و بی‌توجهی به الگوی برنامه درسی متناسب با نظام آموزش عالی یکی از عوامل نارسایی آموزشی در جامعه دانستند. برای طراحی الگوهای پویا و متناسب با نیازهای

پنج محور مورد توجه در بررسی پژوهش‌های انتخاب شده

یافته‌های بررسی پژوهش‌ها بر اساس پنج محور انتخابی

طراحی الگو بر اساس ویژگیهای عناصر برنامه درسی، استلزامات مؤثر بر برنامه درسی، برنامه درسی مطلوب آکر، در سطح کلان با رویکرد تلفیقی، مبتنی بر یادگیری مادام‌العمر در آموزش عالی، رویکرد میان رشته‌ای، سواد رسانه‌ای، روحیه کارآفرینی، جامعه محوری و رویکرد معنوی.

الگوی آکر، چهار عنصر اصلی تایپر، محتوا و زمینه (اقتصاد، سیاست، فرهنگ، مدرس و عملکرد)، عناصر نه گانه کلان، هدف- محتوا- فعالیت یادگیری- روش تدریس- اجرا و ارزشیابی.

نظریه‌ای، تحلیل محتوای کیفی، نظریه داده بنیاد، مطالعه موردی چندگانه کیفی، میدانی، سنتزپژوهی، تحلیل عاملی، تحلیل مضمون ولکات، پدیدارشناسی، روش کتابخانه‌ای، مدل ترتیبی مایرینگ و مقوله بندی قیاسی

کمی- کیفی- آمیخته و شبه سیستماتیک

Design blended, Design pattern, Framework, Curriculum components, Curriculum development model, Curriculum model, Curriculum framework, Curriculum pattern.

شکل شماره (۱). محورها و یافته‌های بررسی پژوهش‌های انتخاب شده

تجویزی در واقع چارچوبی را مشخصا به عنوان راهنما برای طراحی و تدوین برنامه‌های درسی ارائه می‌دهند و در عین حال بیشتر پژوهش‌های بررسی شده در واقع طراحی چارچوب کرده اند، به نظر می‌رسد بهتر است در پژوهش‌های با موضوعیت طراحی الگو از نوع تجویزی از کلمه مفهومی «چارچوب» استفاده گردد.

طراحی الگوهای تجویزی (ارائه چارچوب) جزو فعالیت‌های مهم برنامه‌ریزان و تصمیم‌گیرندگان برنامه درسی است و آموزش‌های دانشگاهی نیز ناگزیر به طراحی و اجرای الگوهای تجویزی (چارچوب‌های تعیین شده) برنامه درسی هستند. اما محور مورد توجه که باید پژوهشگران به آن دقت بیشتری داشته باشند وسعت توجه به ابعاد کلان‌تر برنامه درسی و نه عناصر و محتوای برنامه درسی است. الگوی برنامه درسی مبتنی بر محتوا قدیمی‌ترین و گسترده‌ترین الگو محسوب می‌شود که محتوا محور سازماندهی برنامه درسی می‌باشد. هدف اساسی در این نوع برنامه درسی، دستیابی به دانش پایه است. مسائل ارائه شده از نوع مسائل با ساختار روشن هستند یعنی راه‌حل آن‌ها از قبل شناخته شده است و

بررسی مقالات یاد شده نشان می‌دهد الگوهای ارائه شده بیشترین تمرکز را بر طراحی عناصر برنامه‌های درسی داشته‌اند و بر اساس یک رویکرد موضوعی به طراحی الگو پرداخته‌اند. نمی‌توان ادعا نمود که الگوهای ارائه شده به غیر تفاوت در رویکرد موضوعی در سایر موارد دارای نوآوری چندانی باشند. پژوهش (Salimi, 2015)، تلاش نموده است تا به ابعاد کلان‌تری از برنامه درسی در آموزش عالی بپردازد. این ابعاد شامل الزامات و گامهای متناسب با طراحی برنامه درسی بین رشته‌ای بوده است. پژوهش (Chenari, Arefi, & Fathi Vajargah, 2019) نیز با رویکردی کلان به دنبال طرح زمینه‌های سیاسی اقتصادی- فرهنگی، عملگرایی، ویژگی‌های مدرس و فراگیر و اقدامات زمینه‌ای و اقدامات اجرایی است و تمرکزی بر عناصر برنامه درسی ندارد بلکه به ابعاد و عوامل تاثیر گذار کلان‌تر پرداخته است.

نتایج پژوهش حاضر با پژوهش (Hosseini, Largani & Yadgarzardeh, 2021) که الگوهای برنامه درسی در ایران را بررسی کرده‌اند همسو است و آن را مورد تایید قرار می‌دهد. با توجه به اینکه الگوهای

- perspective. *Higher Education Curriculum Studies*, 4(2), 7-30.
- Bovill, C., & Bulley, C. J. (2011). A model of active student participation in curriculum design: exploring desirability and possibility.
- Carnell, B., & Fung, D. (Eds.). (2017). *Developing the Higher Education Curriculum: Research-Based Education in Practice*. UCL Press.
- Chávez, A. F. (2011). Curriculum development in higher education: faculty-driven processes and practices. *The Review of Higher Education*, 34(2), 337-339.
- Chenari, M., Arefi, M., & Fathi Vajargah, K. (2019). Designing a model for General Foreign Language Curriculum at Higher Education Level. *The Journal of New Thoughts on Education*, 15(1), 27-52. doi: 10.22051/jontoe.2019.23546.2460
- Christensen, C. M., & Eyring, H. J. (2011). *The innovative university: Changing the DNA of higher education from the inside out*. John Wiley & Sons.
- Cunningham, T., Gannon, J., Kavanagh, M., Greene, J., Reddy, L., & Whitson, L. (2007). Theories of learning and curriculum design: Key positionalities and their relationships. *Level 3*, 5 (1), 6.
- Dehghani, Marzieh; Amin Khandaghi, Maqsood; Jafari Thani, Hossein, and Noghani, Mohsen. (2011). Analyzing the conceptual model in the field of curriculum: a critique of the researches conducted with the approach of designing a model in the curriculum. *Research Paper on Basics of Education and Psychology (Educational and Psychological Studies of Mashhad)*, 1(1), 126-99. SID. <https://sid.ir/paper/218471/fa>
- Diba Vajari, Talaat; Yemeni Dozi Sorkhabi, M; Arefi, M; & Fardanesh, Hashem. (2011). Conceptualization of higher education curriculum planning patterns: (experiences and achievements). *Research in curriculum planning*, 8(30), 48-62.
- دانشجویان باید بر اساس محتوای تعیین شده راه حل مساله را تبیین کنند. از نظر (Gaff (1997)، بیشتر برنامه‌های درسی بر پوشش دادن محتوا تمرکز دارند و هدف آنها دستیابی دانشجویان به میزان زیادی از دانش پایه است. اما الگوهای مطلوبتر الگوهایی هستند که دانشجویان را در سناریوهای مساله درگیر می‌سازند که این سناریوها به موقعیت‌های اصیل جهان واقعی بسیار شبیه هستند.
- تشکر و قدردانی:** پژوهش حاضر برگرفته از طرح پژوهشی به حمایت مالی دانشگاه تهران است.

منابع

- Ajam, A. A., Jafari Suny, H., & Akbary Boornig, M. (2017). Design of Curriculum Pattern Based on the Blended Learning approach for higher education. *Research in Curriculum Planning*, 14(53), 1-16.
- Aliyari, Sh., Maleki, H., Pazargadi, M., & Abbaspour, A. (2012). Compilation and standardization of quality evaluation and validation indices of continuous course of nursing degree in medical sciences universities of the country. *Journal of Army University of Medical Sciences of the Islamic Republic of Iran*, 10 (1), 50-61(in Persian).
- Andrade, M. S. (2018). A responsive higher education curriculum: Change and disruptive innovation. *Innovations in higher education-cases on transforming and advancing practice*, 1-10.
- Bahram Beigi, M. (2012). Desirable features in the compilation of university course headings with a critique on French language course headings. *Research and writing academic books*, 16(25), 44-58.
- Bazargan, Simin; Mehrmohammadi, Mahmoud; Zandi, Bahman; Ebrahimzadeh, Eisa, & Sarmadi, Mohammadreza. (2011). Explaining the strategic curriculum model of higher education from a phenomenological

- Jossey-Bass Publishers, 350 Sansome St., San Francisco, CA 94104.
- Hafezi, A., Abbasi, E., Niknami, S., & Naveh Ebrahim, A. (2016). The innovative design of Baccalaureate school health curriculum, *JNKUMS*, 8 (2), 271-287 (in Persian).
- Hamilton, D., McFarland, D., & Mirchandani, D. (2000). A decision model for integration across the business curriculum in the 21st century. *Journal of Management Education*, 24(1), 102-126.
- Hosseini Largani, Seyedah Maryam, & Yadgarzardeh, G. (2021). A review of various models of university curriculum design and development in higher education: presenting a proposed model for Iran's higher education. *Bi-Quarterly Journal of Higher Education Curriculum Studies*, 11(22), 49-88.
- Karimi, Siddiq; Nasr, Ahmad Reza; & Sharif, Mustafa. (2013). The requirements and challenges of the higher education curriculum with the approach of the learning community. *Bi-Quarterly Journal of Higher Education Curriculum Studies*, 4(8), 89-126.
- Khaghani zadeh, Morteza and Fathi Vajargah, Koresh. (2009). University curriculum templates. *Bimonthly Scientific-Research Education Strategies in Medical Sciences*, 1 (2): 10-18.
- Kırkgöz, Y. (2009). The challenge of developing and maintaining curriculum innovation at higher education. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1(1), 73-78.
- Mansouri, Abbas; Hashemi, Seyyed Ahmad; Qaltash, Abbas; & Ranjbar, Mukhtar. (2018). Designing a Media Literacy Curriculum Model at Farhangian University. *Journal of Curriculum Development and Educational Planning Research*, 7(2), 65-80.
- Mohammadi, M., Marzoughi, R., Torkzadeh, J., Salimi, G., & Hadadnia, S. (2016). Higher Education Curriculum Based on Lifelong Education Approach – Qualitative Approach. Diba Wajari, Talaat; Yamuni Dozi Sorkhabi, Mohammad; Araf, Mahbubeh; & Tomorrow, Hashem. (2011). Conceptualization of Curriculum Development Models in Higher Education. *Research in Curriculum Planning*, 8(30), 48-62.
- Dressel, P. L., & Marcus, D. (1982). *On Teaching and Learning in College. Reemphasizing the Roles of Learners and the Disciplines. The Jossey-Bass Series in Higher Education*. Jossey-Bass Inc., 433 California St., San Francisco, CA 94104.
- Eghdampour, R., Keshtiaray, N., & Esmaili, R. (2020). Designing a social responsibility curriculum model for the higher education system based on the Akker Model. *Quarterly Journal of Research and Planning in Higher Education*, 26(1), 23-49.
- Ehlers, C., Wiesener, N., Teichgräber, U., & Guntinas-Lichius, O. (2019). Reformed conventional curriculum promoting the professional interest orientation of students of medicine: JENOS. *GMS Journal for Medical Education*, 36(5).
- Fathi Vajargah, K. (2006). A model of experimental curriculum in higher education. *Sothern Cross University*.
- Fung, D. (2017). *A connected curriculum for higher education* (p. 182). Ucl Press.
- Fink A. *Conducting Research Literature Reviews: From the Internet to Paper* (2nd ed.). 2005. California: Sage Publications.
- Gaff, J. G., & Ratcliff, J. L. (1997). *Handbook of the Undergraduate Curriculum: A Comprehensive Guide to the Purposes, Structures, Practices, and Change. Jossey-Bass Higher and Adult Education Series*. Jossey-Bass Publishers, 350 Sansome St., San Francisco, CA 94104.
- Gaff, J. G., & Ratcliff, J. L. (1997). *Handbook of the Undergraduate Curriculum: A Comprehensive Guide to the Purposes, Structures, Practices, and Change. Jossey-Bass Higher and Adult Education Series*.

- Ratcliffe G., undergraduate course syllabus, translated by Babak Nasiri (1376), selected articles of encyclopedia of higher Education- Volume 1. Tehran: Higher Education Research and Planning Institute (pp. 225-253).
- Rebollo, F. V., & Ivars Baidal, J. A. (2004). Sustainability indicators in Spanish tourism. *Policy, University of Alicante*.
- Salimi, J. (2015). Designing Interdisciplinary Curriculum Applied Model in Higher Education. *Higher Education Letter*, 7(27), 49-75.
- Sarmad, Zohra and Waziri, Mojdeh. (۱۹۹۸). Curriculum quality indicators in higher education. *Al-Zahra University Humanities Quarterly (S)*, 7 and 8 (24 and 25).
- Scott, D. (2016). *New perspectives on curriculum, learning and assessment*. Cham, Switzerland: Springer.
- Scott, Pand; & Watson, D. (2004). *Managing the curriculum*. Buckingham: SRHE and open University press.
- Selsabili, Nader. (2010). Providing a guide model for the application of curriculum perspectives. *Education Quarterly*, 68, 7-43.
- Shafiee, Masood; Rahman Pure, Mohammad; & Bahadri, Morteza. (2018). Examining the barriers and solutions of industry-university communication (case study: Big Tehran Power Distribution Company). *Innovation and Value Creation Quarterly*, 1, 1-14.
- Stanley, J., & McCoshen, A. (2012). Curriculum reform in Europe: The impact of learning outcomes. *European Centre for the Development of Vocational Training. Luxembourg: Publications Office of the European Union. In*.
- Stark, Y; and Luttuca, S. (1997). *Shaping college Curriculum*. Simon & Schuster Publishing Company.
- Taghizadeh M, Nistani M R, Sharifian F. (2022). Elements and components of practice -based curriculum model in higher education (Case study of educational sciences). *Journal of Journal of higher education curriculum studies*, 7(13), 37-77.
- Monavarifard, F., Movahed Mohammadi, s.h., & REZVANFAR, A. (2019). Analyzing effects of curriculum components on entrepreneurial sprit of students, case study: Higher Education Applied Science centers in Alborz province. *ENTREPRENEURIAL RESEARCH APPROACHES TO AGRICULTURE*, 2 (6), 1-14. SID. <https://sid.ir/paper/269122/en>
- Mousa Chamani, A., Ghaffari, S., Ziaee, S., & Mousavi Chelek, A. (2022). Analysis of Knowledge Management Components in Higher Education Resources and Curricula (Using Meta-Synthesis Method). *Library and Information Sciences*, 24(4), 178-204. doi: 10.30481/lis.2021.301471.1869
- Nourooz -zadeh, R; Mahmoodi, R; Fathi Vajargah, K; & Nave Ebrahim, A-R. (2007). The Universities Participation Status in Revising the Curricula Approved by the Higher Council for Planning. *IRPHE*, 12 (4), 71-92.
- Oliver, S. L., & Hyun, E. (2011). Comprehensive curriculum reform in higher education: Collaborative engagement of faculty and administrators. *Journal of case studies in education*, 2.
- O'Neill, G. (2015). *Curriculum design in higher education: Theory to practice*. <http://www.ucd.ie/t4cms/UCDTLP0068.pdf>
- Rahimi, B; & Dehghani, M. (2020). Analyzing the nature of the elements of the society-oriented curriculum model in the higher education system based on the meta combination approach. *Bi-Quarterly Journal of Higher Education Curriculum Studies*, 11(21), 163-200.
- Rashidi, Zahra. (2020). Designing and explaining the global citizen curriculum model in Iran's higher education; Interdisciplinary approach. *Research in curriculum planning*, 67(17), 52-71.

- Zamanifar, M., Mohammadi, R., & Sadeghi Mandi, F. (2017). Internal evaluation and quality of improvement of the curriculum in engineering departments. *Iranian Journal of Engineering Education*, 18(72), 45-67 (in Persian).
- Zarei, Mohammad Hossein. (2018). Presenting the appropriate framework of the spiritualist curriculum from the point of view of experts and students of educational sciences and psychology at Shiraz University. *Higher Education Curriculum Studies*, 21, 227-249.
- theory and practice in the curriculum*, 10(19), 119-162.
- Toohey, S. (1999). *Designing courses for higher education*. McGraw-Hill education (UK).
- Tyler, R. W. (2013). *Basic principles of curriculum and instruction*. University of Chicago press.
- Walker, D. (1990). *Fundamentals of curriculum*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Wolf, P., & Christensen Hughes, J. (2007). Curriculum development in higher education: Faculty-driven processes and practices. <http://eduq.info/xmlui/handle/11515/17959>